

Munich Personal RePEc Archive

Accountants' work tasks and activities as factors for defining the needed digital skills

, and ,

International business school - Botevgrad, Bulgaria

2020

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/104704/>
MPRA Paper No. 104704, posted 17 Dec 2020 14:21 UTC

Георгиева, Д., Георгиева, Т. (2020). Извършваните от счетоводителите дейности и задачи като фактори за определяне на необходимите дигитални компетенции, Цифровата трансформация – бизнес, образование, наука. Седемнадесета международна научна конференция на МВБУ, Издателство на МВБУ, с. 147-161, ISBN 978-954-9432-98-5

ИЗВЪРШВАНИТЕ ОТ СЧЕТОВОДИТЕЛИТЕ ДЕЙНОСТИ И ЗАДАЧИ КАТО ФАКТОРИ ЗА ОПРЕДЕЛЯНЕ НА НЕОБХОДИМИТЕ ДИГИТАЛНИ КОМПЕТЕНЦИИ

Доц. д-р Даниела В. Георгиева, Международно висше бизнес училище – Ботевград

Проф. д-р Теодора М. Георгиева, Международно висше бизнес училище – Ботевград

ACCOUNTANTS' WORK TASKS AND ACTIVITIES AS FACTORS FOR DEFINING THE NEEDED DIGITAL SKILLS

Assoc. prof. Daniela V. Georgieva, Ph.D., International Business School – Botevgrad

Prof. Teodora M. Georgieva, Ph.D., International Business School – Botevgrad

Abstract: A main object of the paper is to outline the current accountants' job tasks and activities as fundamental of building the needed digital competencies. This in hand is prerogative by the job position of the accountants. The subject of analysis are data from a survey conducted among accountants in Bulgaria. Adopted research methods are logical, deductive and comparative methods, as well as the methods of content analysis and synthesis of texts introduced into the legislation and specialized literature. The study of statistical relationships and dependencies is based on the Chi - square test. The programs IBM – SPSS Statistics and Microsoft Office Excel 2016 are used. The results of the study support the development of the literature by presenting a more in-depth analysis of the job tasks, which have stronger impact on the needed digital skills of accountants.

Keywords: accountants, digital skills, job tasks, questionnaire.

1. Увод

Увеличеният интензитет на използване на информационни и комуникационни технологии (ИКТ) в българските предприятия¹, както и идеята за дигитализация на бизнес средата и икономиката като цяло, е свързана не само с осигуряване на необходимите цифрови технологии, но и с набор от подходящи компетенции за ефективното и ефикасното им използване. В счетоводната практика създаването и развитието на подходящи дигитални умения е пряко свързано с развитието на технологиите и

¹ Чобанова, Р., Несторов, Н. (2017). Използване на ИКТ от българските предприятия, Българо-Македонско научно-иновационно сътрудничество, ИИИ-БАН, стр. 89.

Георгиева, Д., Георгиева, Т. (2020). Извършваните от счетоводителите дейности и задачи като фактори за определяне на необходимите дигитални компетенции, Цифровата трансформация – бизнес, образование, наука. Седемнадесета международна научна конференция на МВБУ, Издателство на МВБУ, с. 147-161, ISBN 978-954-9432-98-5

внедряването на иновативни софтуерни приложения и продукти, които подпомагат дейността на счетоводния персонал. Това е причина дигиталните компетенции да не се разглеждат като конкурентно предимство, а по-скоро като базови знания и умения за извършване на професионалните ангажименти. Повечето и разнородни задачи, които представителите на счетоводната професия следва съвременен да изпълняват изисква и по-голям набор от навременни, актуални и точни цифрови познания. Като се основаваме на подхода за диверсифициране на дигиталните познания на база професионално развитие на счетоводния персонал, *обект на по-задълбочен анализ* в разработката са задачите, които извършват главните счетоводители и оперативните счетоводители, и които по същество са пряко свързани с използване на специализирани приложения и програмни продукти. Подобна идея се основава на факта, че йерархическото развитие на съответната професия по вид длъжност (както в нашия случай от оперативен счетоводител до главен счетоводител) по същество налага и йерархическо развитие на опита от основно познание до придобити компетенции, като база за определяне на изискуемите дигитални умения².

Основна цел на разработката е да се очертаят работните задачи, извършвани от оперативните и главни счетоводители в България, като основополагащи за изграждане на релевантни дигитални компетенции. В контекста на така поставената цел е заложено и авторското виждане за първоначална апробация на предложена рамка с необходими дигитални умения по вид длъжност и изпълнявани счетоводни дейности. За постигане на изведената от авторите цел са поставени следните *изследователски задачи*:

- Да се направи анализ на мненията на счетоводители, в качеството им на потребители на информационни и комуникационни технологии, относно изпълнявани от тях задачи с организационно-техническо, управленско и контролно естество.

- Да се анализира наличието на статистически връзки и зависимости между ежедневните задачи, които са отчетени от най-голям процент респонденти (над 70%) и следните фактори: заемана от лицата длъжност (главен счетоводител или оперативен счетоводител); големина на населено място, в което счетоводителите извършват дейност (столица, голям град, областен град, село); категория предприятие според изискванията на Закона за счетоводството (микро, малко, средно, голямо) и професионален стаж.

Предмет на анализ са данни от проведено анкетно проучване сред счетоводители в България. Възприетите *изследователски методи* се основават на логическия, дедуктивния и сравнителен методи, както и на методите на анализ и синтез. За целите на емпиричното проучване са използвани програмите – IBM – SPSS Statistics, ver. 19 и Microsoft Office Excel 2016. Изследването на статистически връзки и зависимости е направено на база Хи квадрат – анализ (χ^2). Основна *изследователска хипотеза* е, че дигиталните умения и компетенции са в пряка зависимост от изпълняваните от счетоводителите задачи, на база заеманата от тях длъжност.

² Георгиева, Д. (2019). Дигиталните компетенции на счетоводителите в контекста на четвъртата индустриална революция, Икономика 21, 2/2019, стр. 37-63.

Георгиева, Д., Георгиева, Т. (2020). Извършваните от счетоводителите дейности и задачи като фактори за определяне на необходимите дигитални компетенции, Цифровата трансформация – бизнес, образование, наука. Седемнадесета международна научна конференция на МВБУ, Издателство на МВБУ, с. 147-161, ISBN 978-954-9432-98-5

2. Литературен обзор

Необходимите дигитални умения, които счетоводителите следва да притежават са обект на множество дискусии от специалисти в областта, като текущо няма общо приета рамка по вид заемана длъжност³. В специализираната литература определянето на дигиталните компетенции се основава приоритетно на определяне на основните роли на счетоводителя в информационната система. Експерти в областта се обединяват около идеята за четири основни роли на счетоводителя по отношение на информационните технологии, които най-общо са - потребител, контролър, ръководител и дизайнер (разработчик) на информационната система⁴. Смята се, че под влияние на технологичното, икономическо и социално развитие в глобален аспект ролята на счетоводителя се видоизменя, като той вече изпълнява множество финансово-анализаторски, предприемачески и управленско-стратегически функции. Не следва обаче да се забравя и че дигитализирането на финансовата информация поражда допълнителни рискове за злоупотреби, което може да доведе до слабости в контролната среда, изискващо и извършването на допълнителни превантивно-контролни функции⁵. Това е причината дигиталните компетенции да се развиват и преминават към други такива, които не са пряко свързани с информационните системи, но тяхното използване е необходимо при изпълнение на съответната задача⁶. На тази основа дигиталните знания и умения на счетоводителите са пряко свързани с изпълняваните от тях задачи. Те от своя страна са в пряка зависимост от длъжността на лицето. Подобна идея е възприета и от International Federation of Accountants. В актуализираната версия на IES 2 „Initial professional development – technical competence“ те разграничават необходимите технически

³ Damasiotis, V., Trivellas, P., Santouridis, I., Nikolopoulos, S., Tsifora, E. (2015) IT competences for professional accountants. A review, *Procedia- Social and behavioral science* 175 (2015), p. 541; Tudor, C., Gheorghe, M., Oancea, M., Sova, R. (2013) An analysis framework for defining the required IT&C competences for the accounting profession, *Accounting and management information system*, vol.12, N.4, p.679; Ahmed, A. (2003). The level of IT/IS skills in accounting programmes in British universities. *Management research news*, Vol. 26 Issue: 12, pp.20-58. Saeidi, H., Bhavani Prasad, G.V., Saremi, H. (2015) The Role of Accountants in Relation to Accounting Information Systems and Difference between Users of AIS and Users of Accounting, *BEPLS Vol 4 (11) October 2015, India*, p.118.

⁴ Damasiotis, V., Trivellas, P., Santouridis, I., Nikolopoulos, S., Tsifora, E. (2015) IT competences for professional accountants. A review, *Procedia- Social and behavioral science* 175 (2015), p. 541; Tudor, C., Gheorghe, M., Oancea, M., Sova, R. (2013) An analysis framework for defining the required IT&C competences for the accounting profession, *Accounting and management information system*, vol.12, N.4, p.679; Ahmed, A. (2003). The level of IT/IS skills in accounting programmes in British universities. *Management research news*, Vol. 26 Issue: 12, pp.20-58.

⁵ Банкова, Д. (2019). За някои проблеми относно достоверността и сигурността на финансовата информация, *Методологията и методиката на изследванията във висшето образование*, Академия за иновации и развитие, стр.45-49.

⁶ Damasiotis, V., P. Trivellas, I. Santouridis, S. Nikolopoulos, E. Tsifora (2015) IT competences for professional accountants. A review, *Procedia- Social and behavioral science* 175 (2015).

Георгиева, Д., Георгиева, Т. (2020). Извършваните от счетоводителите дейности и задачи като фактори за определяне на необходимите дигитални компетенции, Цифровата трансформация – бизнес, образование, наука. Седемнадесета международна научна конференция на МВБУ, Издателство на МВБУ, с. 147-161, ISBN 978-954-9432-98-5

компетенции на база нивото на професионална квалификация, притежавано от индивида⁷. Еднотипен е подходът и на Комитетът по глобално управленско счетоводство (CGMA), който в разработената от тях рамка на компетентности (Competency Framework) предлага четири групи знания: технически; бизнес; лидерски и знания за работа с хората. Компетенциите, необходими да бъдат притежавани от лицата за всяка една от тези групи, са очертани на базата на четири професионални нива: основно, средно, напреднало и експертно. От гледна точка на техническите умения CGMA идентифицира компетенции за целите на финансовото счетоводство; управленското счетоводство; бизнес планирането; управленският анализ; корпоративните финанси; управлението на риска и вътрешния контрол; счетоводната информационна система; данъчната стратегия и планирането. Institute of Management Accountants предлага технологичните компетенции в сферата на управленското счетоводство да бъдат разграничени на информационни системи, управление на данните, анализ на данните, визуализация на данните. Предходните компетенции са разделени на база нивото на знания и умения на лицето в пет групи (минимално знание, базово знание, приложимо знание, опитен и експерт⁸). Основавайки се на изпълняваните роли в ИКТ системата и анализ на работните задачи на лицата, заемащи длъжностите „главен счетоводител“ и „оперативен счетоводител“ е предложена рамка на основни дигитални умения, които счетоводителите по вид длъжност е подходящо да притежават (виж таблица 1 и 2)⁹.

Таблица 1. Роли на главния счетоводител в ИКТ системата спрямо основните дигитални задачи, изпълнявани от него

<i>Потребител</i>	<i>Задачи с организационно-техническо естество</i>
Използване на счетоводно-информационна система/и.	Създава графики, таблици, диаграми, презентации и др. с цел представяне на финансово, счетоводна, данъчна, статистическа информация на вътрешни и външни потребители на отчетно-обособената единица. Осъществява комуникация по възникнали казуси и въпроси с държавни органи и институции, външни и вътрешни за отчетно-обособената единица лица и организации. Планира и организира работни срещи с вътрешни или външни за предприятието лица. Създава, качва и изпраща счетоводно-финансова информация. Използва и анализира генерирани от счетоводната система
Използване на бизнес-управленска и/или финансово-бюджетна система/и.	
Използване на програма/и за генериране на таблици, графики, презентации, текстови файлове с таблична или друга илюстративна информация	
Използване на облачни технологии и други системи/приложения за качване, съхраняване и споделяне на данни.	
Използване на електронни пощи, електронни подписи и други програми/системи/приложения за комуникация с вътрешни и външни за отчетно-	

⁷Handbook of International Education Pronouncements (2017). International Federation of Accountants, New York, USA.

⁸ IMA management accounting competency framework (2018). Institute of Management Accountants, available on: <https://www.imanet.org/insights-and-trends/the-future-of-management-accounting/imas-management-accounting-competency-framework?ssopc=1>, last access on: 12.01.2020.

⁹ Георгиева, Д. (2019). Дигиталните компетенции на счетоводителите в контекста на четвъртата индустриална революция, Икономика 21, 2/2019, стр. 37-63.

Георгиева, Д., Георгиева, Т. (2020). Извършваните от счетоводителите дейности и задачи като фактори за определяне на необходимите дигитални компетенции, Цифровата трансформация – бизнес, образование, наука. Седемнадесета международна научна конференция на МВБУ, Издателство на МВБУ, с. 147-161, ISBN 978-954-9432-98-5

обособената единица лица.	отчети, справки, формуляри, регистри, декларации и други документи.
<i>Ръководител</i>	<i>Задачи с управленско естество</i>
Коректно използване на функциите на счетоводно, данъчно, информационно, финансово, бюджетно, комуникационните системи, с които оперира, с цел организация и управление на финансово счетоводни дейности и проекти.	Изготвя декларации, отчети, справки, документи с нефинансов характер (напр. нефинансови декларации по Закона за счетоводството и др.). Разработва, актуализира и изменя счетоводната политика на предприятието.
Коректно използване на функциите на счетоводно, данъчно, информационно, финансово, бюджетно, комуникационните системи, с които оперира с цел разработване и прилагане на подходяща индивидуална счетоводната политика на предприятието, както и за създаване на финансови, счетоводни, статистически отчети и доклади, обслужващи управленския персонал.	Възлага и изготвя финансови отчети, декларации и други данъчно-, финансово-счетоводни документи за дадена организация. Определя реда за движение на документооборота.
Коректно използване на функциите на счетоводно, данъчно, информационно, финансово, бюджетно, комуникационните системи, с които оперира, с цел ефективното стратегическо и оперативното разрешаване на възникнали казуси и критични ситуации.	Предоставя финансово-счетоводни и данъчни съвети на лица или организации. Следи и правилно прилага настъпили изменения в разпоредбите на приложимото счетоводно и данъчно законодателство
Използва дигитални решения, приложения, системи, софтуерни продукти и др., с цел анализ на рисковете и заплахите на външната и вътрешна среда.	Преглежда, коригира и анализира финансовите документи на дадена организация, както и всяка друга релевантна информация с цел подпомагане на вземането на икономическо-обосновани управленски решения.
Коректно използване на функциите на счетоводно, информационно, финансово, бюджетно, комуникационните системи, с които оперира с цел вземане, разпространение и прилагане на финансово-управленски решения, за които е упълномощен.	Изготвя или възлага за изготвяне аналитични доклади относно различни икономически сектори или на икономиката като цяло. Изготвя или възлага за изготвяне доклади за оценка на риска. Подпомага управленския персонал при подготовка на бюджета за следващия отчетен период.
<i>Дизайнер/разработчик</i>	<i>Оптимизацията на използваната система</i>
На база придобитите знания и умения от използването на счетоводно, информационно, финансово, статистическите, комуникационните и бизнес системи, с които оперира, анализира и предлага оптимизиране на функционалността им.	Анализира, оценява и инициира оптимизация, обновяване или замяна на текущо използваните от предприятието счетоводно-информационни системи и дигитални решения за въвеждане, обработка, анализ, съхранение и защита на счетоводна, данъчна, финансова, статистическа, икономическа, бюджетна информация.
Разбира функциите на отделните звена, създаващи, обработващи и анализиращи счетоводна информация, с цел усъвършенстване на използваните дигитални решения	
Инициира и подпомага процеса по въвеждане на нови/подобрени дигитални продукти, софтуерни решения, системи и др.	
<i>Контрольор</i>	<i>Контролни задачи</i>
Използва дигитални решения, приложения, системи, софтуерни продукти и др., с цел да се подсигури защита на данните и информацията, генерирана, съхранявана и обработвана от	Следи и контролира екипът, който ръководи и/или работата на оперативните счетоводители. Следи и контролира отчетността на лицата, на които е пряк ръководител. Извършва или възлага извършването

Георгиева, Д., Георгиева, Т. (2020). Извършваните от счетоводителите дейности и задачи като фактори за определяне на необходимите дигитални компетенции, Цифровата трансформация – бизнес, образование, наука. Седемнадесета международна научна конференция на МВБУ, Издателство на МВБУ, с. 147-161, ISBN 978-954-9432-98-5

предприятието. Следва ясно да разбира рисковете от некоректна обработка или загуба на данни, както и да е запознат със възможни начини за „изтичане“ на информация.	на мерки по предотвратяване, откриване и отстраняване на счетоводни, финансови или данъчни нарушения. Организира и осъществява последващ контрол върху провеждането на годишни инвентаризации.
Използва дигитални решения, приложения, системи, софтуерни продукти и др., с цел да наблюдава и контролира коректното изпълнение на поставените в качеството на ръководител задачи (като например подготовка за годишно счетоводно приключване, подготовка и извършване на преценка на активи и др.).	Следи и контролира коректното изпълнение на разработената и възприета от предприятието счетоводна политика. Преглежда и утвърждава счетоводни регистри, финансови отчети и др. документи с данъчно, финансов, счетоводен, бюджетен, статистически характер.
Използва дигитални решения, приложения, системи, софтуерни продукти и др., с цел да се подсигури защита на активите на предприятието.	Следи и контролира изпълнението на фирмената политика за обработка и съхранение на данни. Следи и контролира цялостното счетоводно-финансово, данъчно и икономическо състояние на предприятието. Контролира правилното водене на счетоводни сметки. Съблюдава прилагането на счетоводната етика при извършване на счетоводни дейности.

Източник: автора на база Георгиева, Д. (2019). Дигиталните компетенции на счетоводителите в контекста на четвъртата индустриална революция, Икономика 21, 2/2019, стр. 37-63.

Таблица 2. Роли на оперативния счетоводител в ИКТ системата спрямо основните дигитални задачи, изпълнявани от него

<i>Потребител</i>	<i>Задачи с организационно-техническо естество</i>
Използване на счетоводно-информационна система/и.	Създава таблици, текстови файлове с информация (напр. отчети, доклади и др.) с цел представяне на финансова, административна, счетоводна, данъчна, статистическа и др. информация на вътрешни (напр. главен счетоводител, директор и др. представители на управленския персонал) и външни потребители (напр. клиенти, доставчици, финансови и публични предприятия и др.) на отчетно-обособената единица. Осъществява комуникация (ако е упълномощен) по възникнали казуси и въпроси с държавни органи и институции, външни и вътрешни за отчетно-обособената единица лица и организации. Участва в работни срещи с вътрешни или външни за предприятието лица. Създава, качва и изпраща счетоводно-финансова информация с оперативен характер. Създава, въвежда и архивира данни от първични счетоводни документи в счетоводно-информационната система. Своевременно отразява в счетоводните регистри всички стопански
Използване на бизнес-управленска (ако е оторизиран) и/или финансово-бюджетна система/и.	
Използване на програма/и за генериране на текстови или таблични файлове.	
Използване на облачни технологии и други системи/приложения за качване, съхраняване и споделяне на данни.	
Използване на електронни пощи, електронни подписи и други програми/системи/приложения за комуникация с вътрешни и външни за отчетно-обособената единица лица.	

Георгиева, Д., Георгиева, Т. (2020). Извършваните от счетоводителите дейности и задачи като фактори за определяне на необходимите дигитални компетенции, Цифровата трансформация – бизнес, образование, наука. Седемнадесета международна научна конференция на МВБУ, Издателство на МВБУ, с. 147-161, ISBN 978-954-9432-98-5

	операции. Изготвя справки, отчети, регистри, формуляри, декларации и др. документи с помощта на счетоводно-информационната система.
<i>Ръководител</i>	<i>Задачи с управленско естество</i>
Коректно използва функциите на счетоводно, информационно, финансово, данъчно, бюджетно, комуникационните системи, с които оперира организацията, с цел извършване на финансово-счетоводни и проектни дейности и задачи.	Изготвя или възлага за изготвяне (в случай на работа в екип и ако лицето е упълномощено за това) отчети, справки, регистри, декларации, формуляри и други документи с финансов и нефинансов характер.
Коректно използва функциите на счетоводно, информационно, финансово, данъчно, бюджетно, комуникационните системи, с които оперира, с цел прилагане на разработената индивидуална счетоводната политика на предприятието, както и за създаване на финансови, счетоводни, и отчетни доклади, обслужващи главния счетоводител и управленския персонал.	
Коректно използва функциите на счетоводно, данъчно, информационно, финансово, бюджетно, комуникационните системи, с които оперира с цел ефективното оперативно разрешаване на възникнали казуси, въпроси и критични ситуации.	Предоставя финансово-счетоводна и данъчна информация от оперативен характер на главния счетоводител, ръководителя или друго лице, на което е пряко подчинен.
Използва дигитални решения, приложения, системи, софтуерни продукти и др., с цел анализ на рисковете и заплахите от постъпили некоректно съставени документи или такива с противоречащо на законите съдържание.	Преглежда, коригира и анализира информацията, необходима за коректното съставяне на финансови и нефинансови справки, регистри, декларации, ведомости, отчети и други счетоводни, финансови, данъчни документи.
Коректно използване на функциите на счетоводно, информационно, финансово, данъчно, бюджетно, комуникационните системи, с които оперира, с цел вземане, разпространение и прилагане на финансово-счетоводни решения с оперативен характер, които е упълномощен да извършва.	Организира и проследява процеса на отчитане на оперативни дейности със финансов, счетоводен, данъчен характер от страна на лица, на които е пряк ръководител. Участва в комисии или ръководи такива при извършване на инвентаризация на активи или проверка на материалноотговорно лице.
<i>Дизайнер/разработчик</i>	<i>Оптимизацията на използваната система</i>
На база придобитите знания и умения от използването на счетоводно, информационно, финансово, статистическите, комуникационните и бизнес системи, с които оперира - анализира и предлага оптимизиране на функционалността им.	Анализира, оценява и предлага оптимизация, обновяване или замяна на текущо използваните от звеното, в което полага труд счетоводно-информационни системи и дигитални решения за въвеждане, обработка, анализ, съхранение и защита на счетоводна, данъчна, финансова, статистическа, икономическа, бюджетна информация.
Разбира функциите, задачите и потребностите на звеното, в което полага труд, с цел усъвършенстване на използваните в него дигитални решения.	
Инициира и подпомага процеса по въвеждане на нови/подобрени дигитални продукти, софтуерни решения, системи и др.	
<i>Контрольор</i>	<i>Контролни задачи</i>
Използва дигитални решения, приложения, системи, софтуерни продукти и др., с цел да се подсигури защита на данните и информацията,	Следи и контролира екипът, който ръководи (в случай на работа в екип и ако лицето е упълномощено за извършва ръководни задачи).

Георгиева, Д., Георгиева, Т. (2020). Извършваните от счетоводителите дейности и задачи като фактори за определяне на необходимите дигитални компетенции, Цифровата трансформация – бизнес, образование, наука. Седемнадесета международна научна конференция на МВБУ, Издателство на МВБУ, с. 147-161, ISBN 978-954-9432-98-5

генерирана, съхранявана и обработвана от звеното, в което полага труд.	Контролира входящите и изходящи справки, декларации, формуляри, отчети, договори по вземания и задължения, и други документи със счетоводен, финансов, статистически и данъчен характер.
Използва дигитални решения, приложения, системи, софтуерни продукти и др., с цел да наблюдава и контролира коректното изпълнение на поставените в качеството на ръководител задачи (в случай на работа в екип и ако лицето е упълномощено за извършване на ръководни задачи).	Следи и контролира коректното изпълнение на разработената и възприета от предприятието счетоводна политика. Контролира и анализира движението на счетоводните сметки в системата.
Използва дигитални решения, приложения, системи, софтуерни продукти и др., с цел да се подсигури защита на активите на предприятието.	Следи, изпълнява и контролира изпълнението на фирмената политика за обработка и съхранение на данни. Осъществява предварителен, текущ и последващ вътрешно-финансов контрол за спазване на финансовата, бюджетна и платежна дисциплина на предприятието. Съблюдава прилагането на счетоводната етика при извършване на счетоводни дейности.

Източник: автора на база Георгиева, Д. (2019). Дигиталните компетенции на счетоводителите в контекста на четвъртата индустриална революция, Икономика 21, 2/2019, стр. 37-63.

3. Емпирично проучване на изпълняваните от „главните счетоводители“ и „оперативните счетоводители“ задачи

3.1. Методология на изследването

За целите на по-нататъшното апробиране на предложената рамка по вид длъжност е проведено авторово анкетно проучване. На база пилотен въпросник е разработен окончателен такъв чрез използване на номинални и ординални измерителни скали. С оглед гарантиране на достоверността на проучването проведените анкети са онлайн, индивидуални и анонимни, като е посочено изискване за подаване на актуален адрес на електронна поща в началото на попълване на въпросника. За целите на разпространението на въпросника са използвани социални мрежи и специализирани онлайн форуми за счетоводители, електронни пощи за контакт със счетоводни организации, избрани на случаен принцип от интернет. Анкетното проучване е проведено през периода май-декември 2019 г. Близко 46% от изпратените 228 бр. въпросници са попълнени и обработени от авторите. За анализа на данните са използвани програмите – IBM – SPSS Statistics, ver. 19 и Microsoft Office Excel 2016. Изследването на статистически връзки и зависимости е направено на база Хи квадрат – анализ (χ^2). Резултатите от обработката на анкетните карти са получени на базата на методите на математическата статистика. Като основно ограничение на изследването може да се посочи възможността за изразяване на субективно мнение или отношение в отговорите на респондентите. Допълнително ограничение е направеното изследване на статистически връзки и зависимости само между посочените от анкетиранията лица задачи с най-висок процент на извършване в ежедневната работа на счетоводителя (над 70%) и очертаните фактори с предимно

Георгиева, Д., Георгиева, Т. (2020). Извършваните от счетоводителите дейности и задачи като фактори за определяне на необходимите дигитални компетенции, Цифровата трансформация – бизнес, образование, наука. Седемнадесета международна научна конференция на МВБУ, Издателство на МВБУ, с. 147-161, ISBN 978-954-9432-98-5

професионален и социално-демографски характер. Тези фактори са заемана от лицата длъжност (главен счетоводител или оперативен счетоводител); големина на населено място, в което счетоводителите извършват дейност (столица, голям град, областен град, село); категория предприятие според изискванията на Закона за счетоводството (микро, малко, средно, голямо); професионален стаж.

3.2. Анализ на резултатите

От социално-демографска гледна точка близо 55% от отговорилите са от женски пол, а около 77% имат висше образование (степен магистър). Близо 76% имат професионален опит в областта на счетоводството над 10 години, около 46% заемат длъжност „главен счетоводител“. На база предприятията, които респондентите представляват преобладават микропредприятията (41%), на които отговарящите предоставят счетоводни услуги, като 88,6% са нефинансови, съставлящи баланс. От предходно посочените данни може да се направи заключение, че в по-голямата си част респондентите притежават необходимия житейски, професионален опит и образователна квалификация, за да могат коректно да отговорят на поставените в анкетната карта въпроси.

98% от респондентите посочват, че в предприятията, за които полагат труд има достъп и се използва интернет, а в близо 68% - интранет. По последни данни на националния статистически институт (НСИ) за 2019 г. процентът на предприятията в България, които имат достъп до интернет е 93,7%. Според близо 82% от анкетираните представляваните от тях организации имат собствена интернет страница (уебсайт), а около 15% предлагат електронни бизнес услуги или извършват електронна търговия. Данните на НСИ са показателни за това, че през 2019 г. 50,7% от българските предприятия имат уебсайт, а 10,9% осъществяват онлайн продажби. Близо 65% от респондентите посочват, че работодателите и клиентите им използват електронни фактури, около 43% - облачни технологии, близо 30% - „големи данни“, а 40% - софтуери и системи за управление на бизнеса като ERP, CRM, HR. На национално ниво последните данни на НСИ отчитат, че за 2018 г. общо 47,8% предприятия използват електронни фактури, 8,3% - облачни технологии, а 6,7% - „големи данни“. За 2019 г. процентът на организациите, които използват системи за управление на ресурсите (ERP) е 23,4%, а на тези, които използват софтуерни приложения за управление на информацията за клиенти (CRM) – 17,2%. Подобни данни предполагат, че в предприятията за които респондентите предлагат счетоводни услуги има достатъчно ниво на цифровизация. Това изисква извършването на множество интегрирани функции, свързани най-вече с ефективното управление на организацията, чрез използване на подходящи дигитални компетенции от анкетираните лица.

Таблица 3. Изпълнявани задачи (дейности) от участващите в проучването лица, по вид, %

Георгиева, Д., Георгиева, Т. (2020). Извършваните от счетоводителите дейности и задачи като фактори за определяне на необходимите дигитални компетенции, Цифровата трансформация – бизнес, образование, наука. Седемнадесета международна научна конференция на МВБУ, Издателство на МВБУ, с. 147-161, ISBN 978-954-9432-98-5

Вид работна задача (дейност)	%
Създаване на таблици и текстови файлове с данни (напр. отчети, доклади и др.) за представяне на финансова, административна, счетоводна, данъчна, статистическа и др. информация на вътрешни и външни потребители	94,30
Създаване на графики, диаграми, презентации и др. с цел представяне на финансово, счетоводна, данъчна, статистическа информация на вътрешни и външни потребители	61,90
Осъществяване на онлайн комуникация по възникнали казуси и въпроси с държавни органи и институции, външни и вътрешни за отчетно-обособената единица лица и организации.	80,00
Планиране и организиране на работни срещи със вътрешни или външни за предприятието лица	53,30
Изготвяне на декларации, отчети, справки и др. документи с финансов и нефинансов характер	79,00
Определяне на реда за движение на документооборота	63,80
Предоставяне на финансово-счетоводни и данъчни съвети на лица или организации с цел подпомагане на вземането на икономическо-обосновани управленски решения	59,00
Изготвяне на аналитични доклади относно различни икономически сектори или на икономиката като цяло	22,90
Изготвяне на доклади за оценка на риска	9,50
Подпомагане на управленския персонал при подготовка на бюджета за следващия отчетен период	53,30
Анализиране, оценка и инициране на оптимизация, обновяване или замяна на текущо използваните от предприятието счетоводно-информационни системи и дигитални решения за въвеждане, обработка, анализ, съхранение и защита на счетоводна, данъчна, финансова, статистическа, икономическа и бюджетна информация	41,90
Контрол върху коректното изпълнение на разработената и възприета от предприятието счетоводна политика	55,20
Съблюдаване на прилагането на счетоводната етика при извършване на счетоводни дейности	66,70
Създаване, въвеждане и архивиране на данни от първични счетоводни документи в счетоводно-информационната система	68,60
Ръководство и участие в комисии при извършване на инвентаризация на активи или проверка на материалноотговорно лице	53,30
Създаване на счетоводно-финансова документация с административен характер	81,90
Извършване на административни задачи, свързани със финансови трансакции	56,20
Преглед и корекция на информацията, необходима за коректното съставяне на финансови и нефинансови справки, регистри, ведомости, отчети и други счетоводни, административни, финансови и данъчни документи	71,40

Източник: собствени изчисления, n=105

По последни данни на НСИ е отчетен малък дял на лицата между 16 и 74 години, които притежават е-умения за използване на софтуер за текстообработка (27,3% за 2019 г.) и създаване на електронни таблици (15,9% за 2019 г.¹⁰). За последните четири последователни години от 2015 г. до 2019 г. не е отчетена съществена флукуация на тези

¹⁰ НСИ, 2020, онлайн достъпно на адрес: <http://www.nsi.bg/bg/content/2826/e-умения-на-лицата>, последно посещение на 07.01.2020 г.

Георгиева, Д., Георгиева, Т. (2020). Извършваните от счетоводителите дейности и задачи като фактори за определяне на необходимите дигитални компетенции, Цифровата трансформация – бизнес, образование, наука. Седемнадесета международна научна конференция на МВБУ, Издателство на МВБУ, с. 147-161, ISBN 978-954-9432-98-5

проценти. Въпреки наличието на подобна негативна тенденция над 90% от респондентите посочват създаването на таблици и текстови файлове с данни (напр. отчети, доклади и др.) като приоритетно изпълнявана от тях дейности (виж таблица 3). Извършването на тези задачи, изискващо използването на подходящ програмен продукт, е посочено от всички главни счетоводители и всички оперативни счетоводители, попълнили анкетната карта. На база използваните данни (виж таблица 4) не са отчетени статистически връзки и зависимости между заеманата от респондентите длъжност и изпълняваните задачи по създаване на електронни таблици и текстови файлове (χ^2 емпир. < χ^2 табл.). Статистически връзки и зависимости не са отчетени както между големината на населеното място, където счетоводителите извършват дейност и създаването на таблични и текстови файлове, така и между категорията предприятие (микро, малко, средно, голямо¹¹) на представляваната от счетоводителите организация и изследваните видове задачи. Между професионалния стаж на респондентите в години и изготвянето на таблични и текстови файлове е отчетена средна статистическа връзка (Cramer's V: 0.323, $p < 0.05$). Въпреки това не са изпълнени всички условия за приложение на Хи квадрат – анализа (χ^2), което е предпоставка да сме скептични към приемането на подобна зависимост (в 7 клетки (58.3%) има стойности на теоретичните честоти, които са по-малки от 5 и теоретичните стойности за всяка една клетка са по-малки от 1).

Сред задачите с висок процент на изпълнение по мнение на участващите в проучването е и осъществяване на онлайн комуникация по възникнали казуси и въпроси с държавни органи и институции, външни и вътрешни за отчетно-обособената единица лица и организации (виж таблица 3). При по-подробен анализ (виж таблица 4) данните от проучването са показателни за средна статистическа връзка между заеманата от респондентите длъжност и дейностите, които те извършват по комуникация с контрагенти на представляваната от тях организация (Cramer's V: 0.346, $p < 0.05$). Средна е и отчетената статистическа връзка между категорията предприятие и комуникацията на счетоводителите с вътрешни и външни лица (Cramer's V: 0.358, $p < 0.05$). С разширяване на дейността и преминаване от една категория предприятие в друга отчетно обособените единици имат разчетни взаимоотношения с многобройни и разнообразни контрагенти и заинтересовани страни, което предполага и по-честа обмяна на административни, финансови, данъчни и счетоводни данни. Между годините професионален стаж на респондентите и извършваните комуникационни задачи, анализът на събраните данни сочи наличие на средна статистическа връзка (Cramer's V: 0.402, $p < 0.05$). Към направения извод обаче следва да се отнасяме скептично поради това, че не всички условия за приложение на Хи-квадрат анализа са изпълнени (в 5 клетки (41.7%) има стойности на теоретичните честоти, които са по-малки от 5 и теоретичните стойности за всяка една клетка са по-малки от 1). Еднотипно с предходно разглежданите дейности на счетоводителите статистически връзки и зависимости не са отчетени между големината на населеното място и дейностите по осъществяване на онлайн комуникация със заинтересовани лица и страни (χ^2 емпир. < χ^2 табл.).

¹¹ Според изискванията на чл. 19 от Закона за счетоводството, Обн. ДВ. бр.95 от 2015г., изм. и доп. ДВ. бр.96 от 2019 г.

Георгиева, Д., Георгиева, Т. (2020). Извършваните от счетоводителите дейности и задачи като фактори за определяне на необходимите дигитални компетенции, Цифровата трансформация – бизнес, образование, наука. Седемнадесета международна научна конференция на МВБУ, Издателство на МВБУ, с. 147-161, ISBN 978-954-9432-98-5

Изготвянето на декларации, отчети, справки и др. документи с финансов и нефинансов характер са сред приоритетните задачи и отговорности на счетоводния персонал. За периода 2010 г. – 2015 г. се наблюдава положителна тенденция в използването на интернет от предприятията като средство за комуникация с публичните институции. Най-силно застъпено от близо 80% от предприятията е използването на интернет за изтегляне и изпращане на попълнени формуляри, данъчни декларации, статистически отчети и др.¹². В този контекст притежаваните дигитални компетенции от счетоводителите за извършване на подобни дейности е от съществено значение за ефикасното изпълнение на професионалните им функции и задачи. Анализът на събраните данни (виж таблица 4) е показателен за наличие на средна статистическа връзка между дейностите по изготвяне на декларации, отчети и справки, и заеманата от респондентите длъжност (Cramer's V: 0.319, $p < 0.05$). Поради неизпълнение на критериите за приложение на избрания метод (Хи-квадрат анализ) следва да сме резервирани към напълното приемане на отчетената зависимост. При проверка на взаимовръзката между големината на населеното място, където счетоводителите извършват дейност, и изготвянето на декларации, отчети и справки, изчислената емпирична характеристика (2.223) е по-малка от теоретична характеристика (7.81), при избрана допустима грешка $\alpha = 0,05$ и степени на свобода $n = 3$. Това ни дава основание да приемем нулевата хипотеза за липса на статистическа връзка. В еквивалентен аспект не бе отчетено наличие на статистически връзки и зависимости както между категорията предприятие и изготвянето на декларации, отчети и справки от счетоводителите, така и между професионалния опит на респондентите и създаването на анализирани документи. Наличието на подобна тенденция може да се обясни с изискванията на Закона за счетоводството относно лицата, които имат право да съставят и подписват финансови отчети.

Счетоводната отчетност е пряко обвързана със създаването и използването на първични, вторични счетоводни документи и регистри, следвайки реквизитите и изискванията им за съставяне на приложимата в областта нормативна уредба. Изготвянето на подобни документи е цялостен процес с предимно административен характер, който се подчинява на текущите дигитални изисквания за използване на технологии и програмни продукти в областта. Създаването на счетоводно-финансова документация с административен характер е дейност, посочена като част от работните задачи на близо 82% от респондентите. Събраните и анализирани отговори от анкетното проучване са индикативни за липса на статистическа връзка между проучвания индикатор и заеманата от счетоводителите длъжност (χ^2 емпир. $< \chi^2$ табл.). Няма статистическа връзка и при анализ на влиянието на категорията на предприятието върху изследваната счетоводна задача. Средна е връзката между големината на населеното място, където счетоводителите извършват дейност и създаването на счетоводно-финансова документация с административен характер (Cramer's V: 0.354, $p < 0.05$). Еднотипна (средна) е и връзката между стажа на респондентите и изпълняваните от тях задачи по изготвяне на документи

¹² НСИ, 2018, достъпно на интернет адрес: <http://www.nsi.bg/bg/content/2860/предприятия-използващи-интернет-с-цел-взаимодействие-с-публични-институции>, последно посещение на: 11.01.2019 г.

Георгиева, Д., Георгиева, Т. (2020). Извършваните от счетоводителите дейности и задачи като фактори за определяне на необходимите дигитални компетенции, Цифровата трансформация – бизнес, образование, наука. Седемнадесета международна научна конференция на МВБУ, Издателство на МВБУ, с. 147-161, ISBN 978-954-9432-98-5

с административен характер (Cramer's V: 0.323, $p < 0.05$). Нито едно от условията за приложение на χ^2 -анализа обаче не е изпълнено.

Таблица 4. Данни от кростабулация при проверка на изследователските хипотези и изследване на статистически връзки и зависимости

Вид работна задача (дейност)	Фактори			
	заемана длъжност	големина на населено място	категория предприятие	професионален стаж
Създаване на таблици и текстови файлове с данни (напр. отчети, доклади и др.) за представяне на финансова, административна, счетоводна, данъчна, статистическа и др. информация на вътрешни и външни потребители	няма статистическа връзка	няма статистическа връзка	няма статистическа връзка	средна статистическа връзка *
Осъществяване на онлайн комуникация по възникнали казуси и въпроси с държавни органи и институции, външни и вътрешни за отчетно-обособената единица лица и организации.	средна статистическа връзка	няма статистическа връзка	средна статистическа връзка	средна статистическа връзка *
Изготвяне на декларации, отчети, справки и др. документи с финансов и нефинансов характер	средна статистическа връзка *	няма статистическа връзка	няма статистическа връзка	няма статистическа връзка
Създаване на счетоводно-финансова документация с административен характер	няма статистическа връзка	средна статистическа връзка	няма статистическа връзка	средна статистическа връзка *
Преглед и корекция на информацията, необходима за коректното съставяне на финансови и нефинансови справки, регистри, ведомости, отчети и други счетоводни, административни, финансови и данъчни документи	няма статистическа връзка	няма статистическа връзка	средна статистическа връзка	няма статистическа връзка
* не са изпълнени всички условия за приложение на Хи квадрат – анализа				

Източник: собствени изчисления, $n=105$

Може да се посочи, че в обхвата на контролните функции на счетоводителите попада прегледът и корекцията на информацията, необходима за вярното съставяне на финансови и нефинансови справки, регистри, ведомости, отчети и други счетоводни, административни, финансови и данъчни документи. Подобни задачи се изпълняват от около 71% от респондентите. Извършването на контролни и оценителни дейности изисква цялостен набор от умения по организация и ръководене на съответните процеси, попадащи в обхвата на подлежащата на проверка документация. Това налага навременна комуникация, изготвяне на допълнителни файлове с обобщени или индивидуализирани данни, създаване на механизъм за корекция на допуснати пропуски и грешки, използване на системи за управление на бизнеса и т.н. Между заеманата от лицето длъжност и извършването на коригиращи задачи няма статистически връзки и зависимости (χ^2 емпир. $< \chi^2$ табл.) (виж таблица 4). Няма статистически връзки и зависимости и при проверка на

Георгиева, Д., Георгиева, Т. (2020). Извършваните от счетоводителите дейности и задачи като фактори за определяне на необходимите дигитални компетенции, Цифровата трансформация – бизнес, образование, наука. Седемнадесета международна научна конференция на МВБУ, Издателство на МВБУ, с. 147-161, ISBN 978-954-9432-98-5

влиянието, на първо място, на големината на населеното място, където счетоводителите извършват дейност, и на второ място, на стажа на респондентите и изпълняваните задачи по преглед и корекция на информацията, необходима за съставянето на финансови, нефинансови справки и други документи. Използваните данни са индикативни за средна статистическа връзка между категорията предприятие и контролните задачи на счетоводителите (Cramer's V: 0.411, $p < 0.05$).

4. Изводи

В заключение от направените анализи и съждения може да се посочи, че заеманата от счетоводителите длъжност (главен счетоводител или оперативен счетоводител) оказва най-съществено влияние върху изпълняваните задачи, свързани с комуникация с контрагенти и заинтересовани лица. Предходното е обяснимо с факта, че ролята на комуникационните умения върху продуктивността на счетоводителите е фактор със съществено значение за кариерното им развитие. В случая значението на вербалните и невербални комуникационни умения¹³ се свързва с разбираемото представяне на специализирана счетоводна информация от страна на счетоводителя. Също така и с умело бизнес общуване с различни по дейност и демографско разпределение организации, постоянна комуникация с текущи и привличане на нови клиенти¹⁴. Заеманата длъжност има пряко въздействие и върху изготвянето на документи с финансов и нефинансов характер. Въведените в законодателната уредба изисквания към съставителите на финансови отчети обаче ограничава част от оперативните счетоводители от подписването на подобен вид документи. В допълнение ако погледнем счетоводния отдел от гледна точка на неговата йерархична структура е логически обосновано оперативните счетоводители да са пряко отговорни и ангажирани със създаването на определени отчети, справки, документи, чието последващо обобщение и анализ да е обект на изпълнение от главните счетоводители.

Анализът на използваните данни е показателен за наличие на статистическа връзка между големината на населено място, в което счетоводителите извършват дейност (столица, голям град, областен град, село) и изпълняваните от тях задачи по създаване на счетоводно-финансова документация с административен характер. Въпреки, че нормативната уредба е еднакво приложима за всички предприятия попадащи в нейния обхват, в счетоводната практика не без значение са и създадените обичаи. В случая

¹³ По-подробно относно вербалните комуникационни умения виж: Бойков, В., Бойков, Д. 2015, Устна и писмена бизнес комуникация, Академия „Орфеева лира”, с.17; Борисова, Л. 2017, Бизнес комуникации Приоритет: Фирмена култура, МВБУ-Ботевград.

¹⁴ Георгиева, Д. (2017). Вербалната комуникация, като част от ключовите компетенции на счетоводителите в България, изд. За буквите – О писменехъ, Сърбия, с. 292-303.

Георгиева, Д., Георгиева, Т. (2020). Извършваните от счетоводителите дейности и задачи като фактори за определяне на необходимите дигитални компетенции, Цифровата трансформация – бизнес, образование, наука. Седемнадесета международна научна конференция на МВБУ, Издателство на МВБУ, с. 147-161, ISBN 978-954-9432-98-5

визираме чисто между културни и социални различия, основани на личностни познанства, както и степента на внедряване на технологиите в дадено населено място. Така например в някои малки населени места близките контакти с контролните органи, доставчици и клиенти, основани на чисто демографски причини, могат да доведат до установяване на определена вътрешно фирмена счетоводна култура при изготвяне или не на конкретни документи. Авторите отчитат текущата практика на националната агенция по приходите за осъществяване на ревизии в дадено населено място от представители на институцията от друга населено място. Въпреки това поради чисто обективни причини не всички юридически или физически лица са били обект на ревизия през последните пет години.

При анализ на категорията предприятие, като фактор оказващ въздействие върху изпълняваните от счетоводителите задачи, средни статистически връзки и зависимости са отчетени при дейности по комуникация и контрол. Поради своите ограничения в настоящата разработка не са изследвани типа зависимости (положителна или отрицателна). Следва обаче да се отбележи че регулациите, видимостта, социалната отговорност и външният контрол са по-големи за големите компании в сравнение с по-малките. Освен това големите компании са по-организирани и разполагат с повече ресурси за създаване на подробни данни. В този контекст смятаме за логически обоснована необходимостта счетоводният персонал да използва наличните технологии (облачни технологии, електронни пощи, социални мрежи и др.) за комуникация с контрагентите на предприятието, като в случая връзката следва да е правопропорционална на големината на организацията. В еквивалентен аспект големите предприятие разполагат с повече ресурси за създаване, придобиване и внедряване на различни дигитални системи и решения, с които да се осъществява качествен и навременен контрол върху отделните дейности на организацията. Разнообразието от приложения и програмни продукти, както и многообразието на техните функции изискват от счетоводния персонал постоянно надграждане на дигиталните умения, съответстващи на дейностите по използване на цифрови решения.

Професионалният стаж на счетоводителите е фактор, оказващ въздействие върху всички задачи, обект на анализ в разработката, с изключение на изготвянето на декларации и контролно-коригиращите дейности на счетоводителите. Липсата на статистически връзки и зависимости в случая може да бъде отчасти обяснено с вменияваните в практиката функции и роли на главния счетоводител като основен съставител на отчетите и декларациите на организациите. Той същевременно извършва и пряк контрол върху цялостната финансово, счетоводна и данъчна отчетност. С увеличаване на стажът, който счетоводителите придобиват за всяка една година прослужено време се натрупва набор от знания и компетенции при вземане на оперативни, тактически и стратегически решения. Независимо от използвания от счетоводителите подход за вземане на решение, а от там и за преодоляване на текущи казуси, предходното е пряко свързано с натрупване на компетенции в различни аспекти на счетоводната дейност.

Георгиева, Д., Георгиева, Т. (2020). Извършваните от счетоводителите дейности и задачи като фактори за определяне на необходимите дигитални компетенции, Цифровата трансформация – бизнес, образование, наука. Седемнадесета международна научна конференция на МВБУ, Издателство на МВБУ, с. 147-161, ISBN 978-954-9432-98-5

Използвана литература

Ahmed, A. (2003). The level of IT/IS skills in accounting programmes in British universities. *Management research news*, Vol. 26 Issue: 12, pp.20-58.

Damasiotis, V., Trivellas, P., Santouridis, I., Nikolopoulos, S., Tsifora, E. (2015) IT competences for professional accountants. A review, *Procedia- Social and behavioral science* 175 (2015).

Handbook of International Education Pronouncements (2017). International Federation of Accountants, New York, USA.

IMA management accounting competency framework (2018). Institute of Management Accountants, available on: <https://www.imanet.org/insights-and-trends/the-future-of-management-accounting/imas-management-accounting-competency-framework?ssopc=1>, last access on: 12.01.2020.

Saeidi, H., Bhavani Prasad, G.V., Saremi, H. (2015) The Role of Accountants in Relation to Accounting Information Systems and Difference between Users of AIS and Users of Accounting, *BEPLS Vol 4 (11) October 2015, India*.

Tudor, C., Gheorghe, M., Oancea, M., Sova, R. (2013) An analysis framework for defining the required IT&C competences for the accounting profession, *Accounting and management information system*, vol.12, N.4.

Банкова, Д. (2019). За някои проблеми относно достоверността и сигурността на финансовата информация, *Методологията и методиката на изследванията във висшето образование, Академия за иновации и развитие*, стр. 45-49.

Бойков, В., Бойков, Д. (2015). Устна и писмена бизнес комуникация, *Академия „Орфеева лира“*.

Борисова, Л. (2017). Бизнес комуникации Приоритет: Фирмена култура, МВБУ-Ботевград.

Георгиева, Д. (2017). Вербалната комуникация, като част от ключовите компетенции на счетоводителите в България, изд. За буквите – О писменехъ, Сърбия, с. 292-303.

Георгиева, Д. (2019). Дигиталните компетенции на счетоводителите в контекста на четвъртата индустриална революция, *Икономика* 21, 2/2019, стр. 37-63.

Закон за счетоводството, Обн. ДВ. бр.95 от 2015г., изм. и доп. ДВ. бр.96 от 2019г. НСИ, 2020.

Чобанова, Р., Несторов, Н. (2017). Използване на ИКТ от българските предприятия, *Българо-Македонско научно-иновационно сътрудничество, ИИИ-БАН*, стр. 84-89.